

(ע"ב) 'פעם ראשון ושני דנפיש שומנייהו – לא צריך למירמי בהו חמרא' – רש"י כתב שהיין מקלקלו. ואולם מדברי התוס' (והרא"ש) משמע שאין היין נצרך לשבח המוריים אך גם אינו מזיק, וכיון שהוא יקר ממנו, אין להניח שערב בו יין. וכן משמע פשטות הגרסא בגמרא 'לא צריך למירמי' (עפ"י מהרש"א).

'גבי עגלי עבודת כוכבים ניחא ליה בנפחיה' – הנה מבואר במשנה לענין בהמת עולה, שאין מעילה בקיבתה מדאורייתא, ורק מדרבנן אין נהנין ממנה, והיינו משום שלא חל עליה קדושה כשאר גופה. ויש לשאול הלא לכאורה נוח לו בנפחה משום שבה הקרבן. (כן העיר הרב ע"ר שיחי', וצייד לומר כיון שחלק זה אינו קרב, והוא לא הקדיש אלא מה שהוא צורך הקרבן, הלכך לא חלה הקדושה על הקיבה. אלא שחזר והקשה מדין העור, שיש בו מעילה הגם שאינו קרב). ונראה לכאורה שבאמת אין כאן שבה, כי דוקא בשור שמן ומפוטם יש משום מצוה מן המובחר [וגם זהו רק מצד האדם, שמהדר במצוה לרוב חביבותה, אך כלפי שמיא מי איכא חשיבותא. ע' שבועות טו ובראשונים], אבל כאן הלא רק נראה מנופח בשל הקיבה שאינה קריבה, ושבחו אינו אלא כלפי מראית עין של בני אדם שישבחוהו על מעשיו. וזה אין שייך אלא בעבודת כוכבים.

'סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו – בשרו אסור הא פרושו מותרת' – מדברי התוס' (בד"ה בשרו) מבואר שדרשה גמורה היא ואינה אסמכתא. ויש לעיין מנין שגם פרש עולה מותר, הרי אין לנו קרא להתיר. וכי תימא דילפינן משור הנסקל לכל איסורי הנאה, הלא קדשים מחולין לא ילפינן. ולכאורה צ"ל שזוהו גילוי מילתא שאין הפרש בכלל הבהמה.

דף לה

'מאי כי טובים דודיך מיין – כי אתא רב דימי אמר: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, עריבים עלי דברי דודיך יותר מיינה של תורה' – אף כי השיאו לדבר אחר כי לא רצה לפרש לו טעם הגזרה, כמו שאמרו בסמוך [ואיתא בירושלמי (הובא בראשונים) שר' ישמעאל היה באותה שעה צעיר לימים], רמז לו במקרא זה על חשיבותם של גזרות חכמים המדוברות כאן – על חלב וגבינה של נכרים ועל שמנם. וזהו כי טובים דודיך' – חסר כתיב, מלשון 'דד' – רמז לחלב וגבינה הבאים מן הדד, טובים הם 'מיין' – מאיסור יין נסך של תורה. וחברו מוכיח עליו: לריח שמניך טובים – רמז לגזרת שמנם, שהם טובים ועריבים יותר מיינה של תורה (עפ"י מהרש"א).

'כי גזרי גזירתא במערבא, לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא, דלמא איכא איניש דלא ס"ל ואתי לזלולי בה' – הכסף-משנה (ממרים ב,ו) מבאר שהחשש הוא שמא יזלזלו אנשים בגזרה ולא תתפשט ברוב הקהל ונמצאת הגזרה בטלה, שאין ב"ד רשאים לכופ לילך בה כל שלא פשטה, כמו שכתב הרמב"ם. וכתב שמכאן למד הרמב"ם הלכה זו, כי אם ב"ד רשאי לכופ עליה, מה אכפת לנו אם יזלזל בה אדם, נכופנו – אלא משמע שאם יפקפקו בה ולא תתפשט אינם רשאים לכופ את העם, ולכן חששו שלא יזלזל בה אדם.

משמע מדבריו שאפילו אם בגלל זלזול בגזרת חכמים לא פשטה, ולא מפני שרוב הציבור אינם יכולים לעמוד בה – א"א לב"ד לכופ.

ולכאורה יש לשמוע לפי"ז מהקשר דברי הרמב"ם (שם ה-י), שכמו כן לענין ההלכה שאם דימו ב"ד שפשטה בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן עמד ב"ד אחר ובדק וראה שאותה גזרה אינה פושטת, יש לו רשות לבטל הגזרה אפילו

היה פחות מהב"ד הראשון בחכמה ובמנין – הוא הדין אפילו אם אינה פושטת בגלל זלוול בטעם האיסור וכד', ולא רק בגלל אונס. [ולכאורה נראה שאפילו אם בדור אחד פשטה ולאחר כמה דורות אינה פושטת, אפשר לבטלה, שהרי לא הצריך הרמב"ם שהב"ד המבטל יחקור הדבר אם לא פשטה במשך כל הדורות. ומש"כ 'דימו שפשטה' – היינו דימו שפשטה לכלל הדורות. ואולם הכס"מ דקדק מלשון רש"י שדוקא אם לא פשטה מעולם. וע' להלן]. אבל בתוס' (לו. ד"ה והתנן) משמע שאפילו גזרה שלא פשטה, אם רוב הציבור יכול לעמוד בה, אין ב"ד אחר רשאי לבטלה אא"כ גדול מהראשון. ונראה שפשט הלכה זו נאמרה בציבור השומר את שאר דיני התורה ורק מזלזל בגזרה מסוימת, אבל ציבור המזלזל בשאר דברים אינו מתחשב בדין 'רוב ציבור' לענין זה. וצ"ב בכל זה.

'מפני שמעמידין אותה בעור קיבת נבילה' – התוס' הקשו, הלא גם בשחוטת אסור משום בשר בחלב?
ותרצו שמשום בשר וחלב אינו אסור אלא מדרבנן, שהרי זה צונן ולא אסרה תורה אלא דרך בישול [הלכך לא חששו לספק איסור דרבנן. ראשונים].

והר"י מגאש כתב (מובא בראשונים כאן. וכ"כ הרמב"ם תלמידו בהל' מאכלות אסורות טז. וכו') בשלחן ערוך יו"ד סו"ס פז) שהמעמיד גבינה בעור קיבה של בהמה שחוטת ואין בגבינה טעם בשר – מותר, מפני שהדבר המעמיד הוא התר, ואיסור בשר בחלב אין כאן שהרי שיעורו בנותן טעם. ואולם אם מעמיד בעור קיבת נבילה, כיון שהמעמיד הוא דבר האסור מצד עצמו – נאסרה הגבינה משום נבילה. ויש סוברים שאפילו מעמיד בעור קיבת שחוטת אסור, שדבר המעמיד אוסר אפילו בבשר בחלב (דעה זו מובאת במאירי. וי"א שרק בשל נכרים גזרו, שרצו להרחיק מאכליהם ולכן לא הלכו בזה אחר נתינת טעם, וכיון שמצוי שיתן טעם, אסרוהו בכל אופן. ע' בראשונים).

(ע"ב) 'מפני שמעמידין אותה בשרף ערלה' – אף על פי שאינו אלא ספק [ואפשר שהעמידו בשרף פירות שלאחר שנות ערלה], והרי אמרו שספק ערלה בחוצה לארץ מותר? יש לומר, כיון שאסרו גבינתם בארץ לא חילקו ואסרו אף בחו"ל (ריטב"א קדושין לח:).

ומבואר מכאן [ומעוד מקומות] שספק ערלה בזמן הזה בארץ – אסור, שהרי אמרו לעיל שבימי רבי יהושע ורבי ישמעאל היתה זו גזירה חדשה, ומשמע שגזירה לאחר פטירת רבן יוחנן בן זכאי וכבר נחרב הבית. ואם ספק ערלה בזה"ז מותר, לא היה ראוי לאסור מספק, וכסברת הריטב"א (עפ"י חזון איש ערלה יא, ח).

והרשב"א כתב (בתשובה ח"ד ק): באיסורי הגויים החמירו ועילה מצאו להתרחק מהם, ועשו ספקם כודאם.

'קטפא דגוזא' – 'קטפא' – שרף גומי של עץ בושם, [הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף'].
'גוזא' – עצים וזרדים. [כמו 'דמסר ליה גוזא סלתא ושרגא' (ב"ק כב:)].

'ציר שאין בה דגה כלבית שוטטת בו' – אבל יש בו כלבית – בידוע שהדגים טהורים ומותר. ואין לאסור מחמת פליטת הכלבית עצמה [כאשר אין ששים בציר כנגדה], מכמה טעמים;

א. הכלבית עצמה כיון שנוצרה בציר כמו שכתב רש"י, אינה אסורה באכילה כל עוד לא פרשה מן הכלי (וכדין המבואר ביו"ד פד), שלא נצרכו סימני טהרה בדגים, סנפיר וקשקשת, אלא בימים ובנהרות, אבל הגדלים במים שבכלים ובבורות – מותרים אף ללא סנפיר וקשקשת.

ב. לא ברור כלל אם יש פליטה האוסרת בדבר שהוא חי. ובפרט בכבוש שאינו כמבושל ממש (ע' בזה ביד יהודה יו"ד צח, א; שו"ת גור אריה יהודה צח; שו"ת פרי יצחק ח"א כא וח"ב כד).

וכל זה לפירוש רש"י (וכ"כ הרשב"א להלן מ) שהכלבית כמין דג טמא, ואולם לדעת רבנו חננאל (לט סע"ב)

ועוד ראשונים (רמב"ם, חדושי הרמב"ן והריטב"א ומובא בטור. ועש"ך יו"ד פג סק"ח), הריהו דג טהור.

'יקורט של חילתית' – 'קורט' – חתיכה קטנה, גרגר. 'חילתית' – צמח חריף ביותר המשמש כתבלין ורפואה. (ומבואר בתוס' להלן (לט. ד"ה אגב) שהוא חריף יותר מן הבצל והקפלוט. וכ"כ רש"י (בחולין נח): 'חד הוא ונוקב את בני המעיים').

'הכא במאי עסקינן דקא בעי ליה לכמכא' – לכותח. והיה הכותח מצוי מאד, יותר משתית חלב, ולכך נקטו כמכא ולא אמרו דקא בעי ליה לשתותו כמות שהוא (פשוט).

'איבו הוה מנכית ואכיל פת אבי מיצרי. אמר להו רבא ואיתימא רב נחמן בר יצחק: לא תשתעו (בהדיה דאיבו) דקאכיל לחמא דארמאי' – הגם שהיה בית דין שהתיר את הפת (עתוס'), אפשר שאיבו אכל מפת בעל הבית, ולא התירו אלא של פלטר (וכ"כ ב"י בשם הרשב"א). ואפשר עוד שלא התירו אלא בדוחק וראוי לחכם להתרחק מזה, ואיבו לא היה חושש להזהר כלל (חדושים ובאורים).

ליקוטים מפוסקים אחרונים

חלב וגבינה – הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל האריך לבאר שהסומכים לשתות חלב נכרים מאותן חברות העומדות תחת פיקוח הממשלה [שהחוק אוסר עליהם לערב חלב חיה טמאה] – יש להם על מה שיסמוכו ואין למחות בידם, הגם שלבעל נפש ראוי להחמיר. וטעם הדבר משום שהם יראים לערב חלב טמא, מפני העונש הצפוי להם אם ייתפסו (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א מו-מט. ועע"ש ח"ב מח ובסוף סי' לא. וכן כתב החו"א יו"ד מא, ד) לצדד. ויש חולקים על התיר זה. (ע' בספר תשובות והנהגות לגר"מ שטרנבוך שליט"א (ח"א יו"ד תמא) ששמע מהגר"י וועלץ ששאל את פי החזון איש, והשיב לו שאין דבריו אמורים למעשה אלא לילדים קטנים או לילדות תוך שלשים. ובשו"ת מנחת יצחק החמיר בזה אפילו לקטנים (ע"ש בח"א קלח ובח"ב כא ובח"ג ד, י עד-עח ובח"ט פא ובח"י לא, טו). וכן נקט ב'תשובות והנהגות' שם שהעיקר כחת"ס [וכמו שכתב ב'ערוך השלחן'] שהיא תקנה קדומה, אף כשאין חוששין לחלב טמא. וגם פקפק בעצם הנחת ה'מירתת' בכגון דא. והביא בשם האדמו"ר ריי"צ מלובאביץ, שקבלה בידו שהשותה חלב עכו"ם פוגם אצלו באמונה, ואבות אבותינו הקפידו מאד מטעם כמזכיר.

יש מגדולי הפוסקים הספרדים שכתבו שבזמן הזה יש להתיר חלב עכו"ם כשאין מצוי חלב ישראל זול כמותו, והטעם – לפי שאין חלב טמא מצוי במקומותינו, וגם הוא מאוס בעיניהם, ואיסור חלב נכרי אינו דבר שנאסר במנין שצריך מניין אחר להתירו (כן דעת הרדב"ז בתשובה עה, ופרי חדש קטו סק"ו [וע"ע בהגהות ריעב"ץ]. וראה באגרות משה ח"ב מח) שרמזו בסוף תשובתו שיש מבני קהילות ספרד המסתמכים על שיטה זו). ואולם החתם-סופר (יו"ד קז) חלק בזרוע על כך, ודעתו שהוא דבר שבמנין שאין לבטלו גם בהיבטל טעם הגזרה.

בחזון איש (יו"ד מא, ד) כתב לחלוק על דברי החת"ס, ומשמע שמסכים בעיקר הדבר לדברי הפרי-חדש. (וזה לשון הגרש"ה וואזנר שליט"א, בספרו שבט הלוי (ח"ד פז): 'ולא נעלם מאתי שהגאון חזון איש (ביו"ד מא, ד) חולק בזה על הח"ס במה שכתב דגירת חלב גזירה קדמונית ונאסרה במנין גם עצם חלב טהור של גוי, והחזו"א מסכים להפרי חדש, דעיקר סמיכתו של הח"ס על רש"י (ע"ז לה. ד"ה לפי)... תמוה, דלשון רש"י מוכח דעל חלב טמא קאי, יע"ש בחזו"א, – הנה אספרה לכתב דלפני כ"ה שנים, קודם שהדפיס החזון איש דבר זה, שאל אותי אם אני מסכים שיחלוק על הח"ס, ואמרתי לו במה המדובר, והשיב לי ביסוד שיטת הח"ס מרש"י הנ"ל, ואמרתי לו בעניי דלו יהא כדבריו שפירוש הח"ס בדברי רש"י

תמוה, מ"מ ע"ז עדין אסור לנו לדחות שיטת הח"ס לדינא, ובפרט דאמרה למיגדר מילתא, כנראה היטב בדבריו בתשובה הנ"ל.

וכי"ב כתב (בח"ו קי) שלמעשה יש להורות כדברי החת"ס, ואפילו אין בכל האזור בהמה טמאה, ואין חשש לתערובת חלב טמא – חלבם אסור.

וע' בשו"ת יחיה דעת (ח"ד סוס"י מב) שכתב אמנם אין לסמוך למעשה בחלב עכו"ם [ולא חיוה דעתו שם בפירוש בנידון חלב החברות שבפיקוח ממשלה], עם כל זאת יש לצרף שיטה זו לענין שימוש בכלי נכרים, שלכן מעיקר הדין מותר לשתות קפה וכדו' של נכרים, גם אם משתמשים בכלים לחלב.

עוד כתב באגרות משה (ח"ג טז), להתיר גבינות נכרי כשישראל ראה את עשייתן, הגם שלא ראה את החליבה. ואמנם גם בזה יש לבעלי נפש להחמיר במקום שאפשר להשיג בלא טירחה ובלא הפרש במחיר. [ואף כי הרמ"א כתב להתיר רק בדיעבד, מסתבר שמצד הדין הדבר מותר לכתחילה]. ואמנם בגבינות המיוצרות מחלב של החברות העומדות תחת פיקוח, אין מקום כלל להחמיר באופן זה שהישראל ראה עשייתן, שהוא חומרא על חומרא. עד כאן מה'אגרות משה'.

ודוקא כשהישראל נכח וראה את עשיית הגבינה, אבל אם לא ראה, אפילו אם ידוע שמייצרים את הגבינות מחומרים אחרים ולא מקיבה – אסור. [ואעפ"י שהתוס' הביאו בשם גאוני נרבונו להתיר במקומות שמעמידים את הגבינה בפרחים, אך הרמב"ם פוסק לאיסור, וכן פסק בשלחן ערוך] (שם ח"א ג).

ובחזו"א (מא, ג) נקט כדברי הרמ"א, שלכתחילה צריך לראות את החליבה, ורק בדיעבד כשר כשראה את עשיית הגבינה ולא את החליבה. וכן במנחת יצחק (ח"ט פא) החמיר בזה. (וע' באג"מ בח"ב מח, אודות גבינה שמתגבשת מעצמה בחום, ולא ע"י דבר אחר).

חלב של ישראל מחלל שבת בפרהסיא – אם כי היה לחוש לתערובת חלב טמא כבעכו"ם, שהרי חשוד הוא על איסורים הגם שהוא בגדר 'תינוק שנשבה' – אעפ"כ נראה שזה לא היה בכלל הגזירה, וכמו שכתבו הראשונים (מובא במגיד משנה מאכלות אסורות ג, יג), שאין הולכים באיסורים הללו של מאכלי עכו"ם אחר נתינת טעם, כי חכמים רצו להרחיק מאכליהם, וענין זה אינו שייך בישראל מחלל שבת. ולכן בכל מקום שאין חשש ממשי לתערובת חלב טמא, כגון שמאוס להם חלב זה או שאינו בנמצא, וגם אין לחוש שלקח חלב משכניו הגויים, כגון שיש לו חלב רב מבהמותיו – מותר (אגרות משה יו"ד ח"א מו וח"ב מז). וכתב שם שגם החלב שנחלב בשבת מותר לשתותו למוצאי שבת לאחרים, הגם שנחלב בשבילם, כדברי המג"א שיח סס"ב והמשנ"ב שם סק"ה).

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט כה) החמיר בזה, וכתב שלעת הצורך באופן עראי אפשר להקל בגבינות אך לא בחלב בעין.

[אודות בישול מחללי שבת בפרהסיא, נחלקו האחרונים אם יש בדבר משום איסור 'בישול נכרים' (ואמנם שם שונה, שנחלקו הראשונים אם טעם הגזירה משום חתנות או משום הרחקה ממאכליהם). ובחזו"ן איש (יו"ד ב, כג). וע' ש"מט, נקט לעיקר שפתו ושלקו של מחלל שבת בפרהסיא אסורים כיינו, משום קנסא. ובשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד י) נקט לעיקר לדינא להתר, אף כי לכתחילה ראוי שאדם השומר תו"מ ידליק התנור וכדו'. וע' במובא להלן שכמה מגדולי הדור שעבר, דעתם שבזמננו שהפרוץ מרובה, סתם מחללי שבתות אינם בכלל זה].

פת עכו"ם – כתבו הפוסקים (עתוס' ורא"ש; טשו"ע קיב, ב) שיש מקומות שנוהגים התר בפת פלטר במקום

שאינן פלטר ישראל. ויש סומכים אפילו כשיש פת ישראל (הגהות אשרי, וע"ע שו"ת מהרי"ל קנח קעד ועוד).
וכן הביא רמ"א (שם). וכתבו אחרונים (ת"ח וב"ח ועוד) שכן נתפשט המנהג. וכן נהגו התר בדבר אף
ההולכים אחר פסקי מרן השו"ע (ע' שו"ת יחיה דעת ח"ה נג).

ואולם בעשרת ימי תשובה יש להזהר בדבר, אף אלו הנוהגים התר כל השנה. וכתב הש"ך שאף בשאר
ימות השנה יש להזהר כאשר פת ישראל מצויה ואין הפת פלטר יפה יותר ממנה (וע' בשו"ת אגרות משה
יו"ד ח"ב לג).

מובן מאליו שהדברים אמורים רק כאשר הם מקפידים על נקיון הקמח ואין חשש תולעים, וכשאין טחים את הפת בשמנים מן
החי, או שאר חומרים אסורים.

ככתבם וכלשונם

**"כי גזרי גזירתא במערבא, לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא, דלמא איכא איניש דלא סבירא
ליה ואתי לזלולי בה" –**

הנה מכתב מאת הגר"ע גרודינסקי זצ"ל (נדפסה בשו"ת אחיעזר ח"ד טו), אודות איסור הימום הבהמות לפני שחיטתם:
'בעז"ה יום ג' י"א שבט תרצ"ה.

הנה הודיעני כת"ר מתהלכות האסיפה שהיתה בלייפציג והמשיא ומתן שהיה בדבר ההימום על ידי
עלעקטרי לפני השחיטה. וכבוד הרב... שיחיה הודיעני במכתבו שאמר כי לבד החששות שיש מצד
ההלכה יש עוד הרבה טעמים ונימוקים כלליים.

כן אשר ימצא רומעכ"ת לנכון שנבאר את הטעמים, כי אם לא נבאר רבים יתלוננו וירגנו באהליהם.
ויש לחוש שיתנגדו לדעת הגדולים – לדעתי קרוב הדבר לודאי, כי גם אחרי בירור הטעמים על פי דין,
אלה שדעתם נוטה להקל יבררו לפי דעתם שאין ממש בהטעמים וימצאו משיגים, וזכר לדבר אמרו
חכמ"ל בע"ז דף ל"ה דאמר עולא כי גזרי גזירה במערבא לא מגלי עד תריסר ירחי שתא דילמא איכא
אינשי דלא ס"ל ואתי לזלולי בה.

אם אמנם רחוקים אנו מלחדש גזירות חדשות וכחא דהתירה עדיף ובפרט בדבר הנוגע לנסיגות גדולים,
אבל הדין דין אמת שאין להתיר את ההימום לפני השחיטה, ובדבר הנוגע ליסוד הכשרות על הגדולים
ועל כל הרבנים העומדים על בסיס המסורה לעמוד בפרץ.

הן נדע על נכון את האחריות הגדולה שיש בהוראה זו, כי רבים מהקלים לא יעמדו בנסיון מפני יוקר
הבשר המובא מחו"ל למדינה ויאכלו בלתי שחוטות, אבל זה ענין פרטי של אנשים פרטים, אם כי רבים
הם הפרטים, אבל על ידי זה לא נוכל לשנות את הדין ולהתיר את האסור (וידוע תשובת העקידה לאלה
שרצו לתקן מקואות טהרה להפרוצות להקל מחמת איסור נדה).

ידענו את התלונות שהעם מלינים על הרבנים 'מי יאכילנו בשר' ואת העגמת נפש של מורי התורה.
והננו משתתפים בצערם ומכאובם, ובצרתם לנו צר וגם אנחנו לא נדע מנוחה, אבל מה נעשה בימים
קשים ומרים כאלה אשר מאת ה' היתה זאת לשאת את המשא אשר נטל עלינו.

ואתם מורי העם ומאוריו העומדים על בסיס התורה הכתובה והמסורה אשר החזקתם במעוז התורה והצלת
שארית הפליטה מכליון וטמיעה והתבוללות, גם עתה אל ירפו רוחכם, והי' ד' עמכם. עלינו לחכות
לימים יותר טובים, וגזירה עבידא דבטלא, ואין הממשלה רוצה להעביר על דת ותכיר בצדקת השחיטה
כמאז וכמלפנים וכנהוג בכל תפוצות ישראל, ושומר ישראל ישמור את עמו ותורתו וימהר לרוחתינו
וישעותנו כמשאלת כל אסירי תקוה'.

(ואכן ב'גילוי דעת' על גזרת השחיטה, שפרסמו גדולי ישראל (משנת תרצ"ו. מופיע שם בסי' יד) לא כתבו בו את נימוקי איסור ההימנע).

(ע"ב) 'למה תלמיד חכם דומה לצלוחית של פלייטיין, מגולה – ריחה נודף, מכוסה – אין ריחה נודף' – ... וקאמר, שאל תחשוב להחזיק תורתך לעצמך שלא ללמדה לאחרים ושתהא אתה נקרא ת"ח ולא אחר, דאדרבה, קח לך המשל מהצלוחית של פלייטיין כשהוא מריק שמנו לכלי אחר, אף הוא ריחו נודף, שהוא נתבשם בשמן שהיה בו כבר, אבל אם הוא אינו מריק שמנו, נשאר מכוסה ואין ריחו של צלוחית נודף, כך הוא ת"ח אם הוא מריק תורתו ומלמדה לאחרים – ריחו נודף ומוסיף בחכמה, וכשהוא מכסה תורתו ומחזיק תורתו לעצמו – אין מוסיף בחכמה' (מתוך מהרש"א).
'דכיון שמלמד מתורתו לאחרים ותלמידיו מחסרין אותו, לכך חכמתו ותורתו נובעת בקרבו והולך ומתגבר תמיד לידע תעלומות חכמה יותר מתלמידיו, כבאר מים חיים שכל זמן שדולין ממנו תמיד הולך ומתגבר ומתמלא מעצמו מנביעתו' (תורת חיים. וכיו"ב יש בליקוטי מהר"ן).

דף לו

'בחכמה ובמנין' – אין הכוונה למנין הב"ד עצמו, שהרי מספרו קבוע, שבעים ואחד, אלא מנין חכמי הדור שהסכימו וקבלו הדבר שהורה ב"ד הגדול ולא חלקו בו (רמב"ם הל' ממרים ב,ב).
לכאורה יש מקום לפרש כאשר הוסיפו על מנין הדיינים, שהרשות בידם, וכמו בהוריות ג: 'מאה שישבו להורות'. וע' ביוסף דעת שם.

'אשלח ליה?' – בתמיהה, וכי רוצה אתה שאשלח לו מה שאמרת, שהם מזלזלים בדרבנן?! – **איכסיף** – רב (תוס' חכמי אנגליה. וע' ריעב"ץ).
ומבואר בירושלמי (הלכה ב. והובא בראשונים) ששמואל הטריח על רב עד שאכל משמנם. ועוד משמע מדברי הירושלמי שיש דין 'זקן ממרא' גם לאחר החורבן, הגם שאין דנים דיני נפשות. ע' בזה בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סוס"י א. וע"ע במובא ביוסף דעת הוריות ט וסנהדרין מז.

'בכל יכול לבטל בית דין דברי ב"ד חברו, חוץ משמונה עשר דבר, שאפילו יבא אליהו ובית דין אין שומעין לו' – שלש שיטות בראשונים ז"ל:
שיטת התוס' (בד"ה והתנן); – גזרה שפשטה ברוב ישראל, בית דין שהוא גדול מן הראשון יכול לבטלה, מלבד מאותם י"ח דבר שפשטו – אין לבטלם לעולם, מפני שעמדה להם בנפשותיהם, שנעצו חרב בבית המדרש (ירושלמי שבת א,ד. ע"ש).
ואם לא פשטה, יכול ב"ד אחר לבטלה, אפילו הוא קטן מן הראשון. ואפילו עמדו בנפשותיהם כגון בי"ח דבר. [וצדדו בתוך דבריהם שאין לו להתיר אלא בזמן שרוב הציבור אינו יכול לעמוד באותה גזרה].
שיטת הרמב"ם (ממרים ב,ב-ג) שיש חילוק בסוגי הגזרות; גזרה שנועדה לעשות סייג לתורה, אם פשט איסורה בכל ישראל – אין ב"ד אחר יכול לעקרה ולהתירה, אפילו הוא גדול מן הראשונים [ושאמרו 'גזרת י"ח דבר', אין זו אלא דוגמא מייצגת לכל שאר גזרות שמשום סייג], ואם לא נעשתה לסייג – יכול לבטל אם היה גדול הימנו.
לא פשט איסורה בכל ישראל – יכול ב"ד אחר לבטל, אפילו פחות מב"ד הראשון בחכמה ובמנין,